BIBLIOTEKARZ PODLASKI
2018/1 (XXXVIII)
ISSN 1640-7806 (print)
ISSN 2544-8900 (online)
http://bibliotekarzpodlaski.ksiaznicapodlaska.pl/

Яніна Яковенко
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

«Вернигора» Францішека Равіти-Гавронського – ключ до гармонії українсько-польських відносин

Анотація:

У статті проаналізовано образ пророка Вернигори у творчості польського письменника XIX століття Францішека Равіти-Гавронського, простежено етапи становлення візії віщуна та його інтертекстуальний зв'язок між образами Вернигори у творах письменника. Здійснено детальний аналіз праць Гавронського на тему українсько-польських відносин та питання створення у цьому контексті Вернигори.

Ключові слова: Вернигора, романтизм, українсько-польські відносини, інтертекст, пограниччя.

Janina Jakowenko. „Wernyhora" Franciszka Rawity-Gawrońskiego jako klucz do harmonii związków polsko-ukraińskich.

Streszczenie:

W artykule dokona się analiza obrazu profety Wernyhory w twórczości polskiego pisarza XIX wieku Franciszka Rawity-Gawrońskiego, zostały ustalone etapy kształtowania wizji profety oraz jego intertekstualny związek między obrazami Wernyhory w utworach pisarza. Zostało przeprowadzono szczegółową analizę utworów Gawrońskiego na temat związków ukraińsko-polskich a pytania tworzenia w tym kontekście Wernyhory.

Słowa-klucze: Wernyhora, romantyzm, związki polsko-ukraińskie, intertekstualność, pogranicze

Yanina Yakovenko. "Wernyhora" by Franciszek Rawita-Gawroński as a key to harmony of Ukrainian-Polish relations.

Summary:

The article analyzes the image of the prophet Wernyhora in the works of the nineteenth-century Polish writer Franciszek Rawita-Gawroński. The article follows the stages of development of the prophet`s vision and its intertextual connection to the images of Vernyhora in the texts by author. A detailed analysis of the works by Gawroński on the topic of Ukrainian-Polish relations was carried out and the question of the creation of "Wernyhora" in this context was carried out too.

Key words: Wernyhora, romanticism, Ukrainian-Polish relations, intertextuality, pogranicze.

Важливу роль у налагодженні польсько-українських порозумінь відіграли українська та польська історичні науки. Цей процес вимагав чималих зусиль, щоб об'єктивно, без крихти суб'єктивності, та з точки зору історичної правди переосмислити та проаналізувати всі ті події і явища, які мали місце в минулому та сьогоденні в стосунках між двома сусідніми державами. На сьогодні особливо актуальним стало питання спільної українсько-польської історії, яка найкраще відображалась на прикладі літературної творчості. Два братніх народи, дві сусідні країни впродовж століть крокували пліч-о-пліч до майбутнього. Безперечно, на цьому шляху зустрічались як щасливі, так і трагічні сторінки, які назавжди залишили слід у нашій пам'яті. Саме в пам'яті літературознавців, письменників, поетів, як і істориків та публіцистів найяскравіше збереглися головні події спільного минулого, яке, на жаль, не завжди допомагало рухатися вперед. Не одного гідного українця виховала Польща, як і не одного поляка — Україна. Два нерозривно пов'язані народи змушені миритися з ситуацією, яка складається в сучасному світі. Історичний досвід, який має за плечима Україна та Польща, не завжди має позитивне підґрунтя, активно цей період проаналізовано в XIX столітті, коли пошуки порозуміння, шляхи залагодження співіснування та співпраці між ними були невід'ємною

частиною культури народів, які протягом тривалого часу боролися за свою свободу та незалежність. Найкращим репрезентантом дослідників цього питання були письменники, прозаїки, літератори, а подекуди й історики «української школи» польського романтизму. Особливо гірко цю ситуацію відчували представники «української школи» польського романтизму, та, дещо пізніше, позитивісти. Одним з таких прикладів є творчість письменника, історика XIX століття, дослідника польсько-українських (руських) відносин та козаччини Францішека Равіти-Гавронського (Franciszek Rawita-Gawroński), який народився на Вінниччині, був поляком за походженням, однак все своє життя присвятив дослідженню України як невід'ємної складової Польщі та повсякчас вказував на неможливість існування однієї без іншої[1]. Основна заслуга представників «української школи» та позитивізму полягала в тому, що вперше Україна була визнана як самостійна держава, яка мала право на незалежність, на мову, на народ, на територію як окрема нація.

Основним напрямком досліджень Равіти-Гавронського було питання постійних конфліктів між двома народами, які згодом призводили до повстань. Недаремно у літературному світі XIX століття Равіта користувався репутацією знавця проблематики минулого Русі та польсько-українських взаємин. На відміну від письменників «української школи», Гавронський критикував «поетичну мрійливість» поетів цього напрямку, як влучно це підкреслила польська дослідниця Ядвіга Зєнтарська (Jadwiga Ziętarska)[2]. Письменник був прихильником правдивого зображення дійсності в суспільстві, саме з цієї причини позитивно оцінював лише творчість Томаша Олізаровського (Tomasz Olizarowski), який на його думку, «звертався до народу» і «презентував справжні народні постаті»[3].

Тематика польсько-українських (руських) взаємин стала провідною у багатьох творах письменника, як наприклад, у романах «На кресах»

[1] Я. Яковенко, *До питання українського виміру життя і творчості Францішка Равіти-Гавронського* / Я. Яковенко // *Київські полоністичні студії*. – 2016. – Т. 27. – С. 285-297.

[2] J. Ziętarska, *Franciszek Rawita-Gawroński 1846–1930*, [w:] *Obraz literatury polskiej...; Literatura polska w okresie realizmu i naturalizmu*, T.3, oprac. J. Kulczycka-Saloni, H. Markiewicz, Z. Żabicki, Warszawa 1969, s. 449.

[3] Tamże, s. 441-460.

(„Na kresach”)[4], «На красному дворі» („Na krasnym dworze”)[5], «Пан гетьман Мазепа» („Pan hetman Mazepa”)[6], «Золотобородий Емір» („Złotobrody Emir”) та ін. У творі «Золотобородий Емір», який містив підзаголовок «Українська повість», письменник висловив думку, яка була рушієм його зацікавлень: «Nie masz Polski bez Ukrainy, a Ukrainy bez Polski»[7]. У романах на українську тематику Гавронський прагнув зберегти місцевий колорит, у чому йому допомогло знання української мови. Неодноразово він згадує і подає у творах власні думки, пов’язані з майбутнім України, як у тому ж таки романі «Золотобородий Емір»: «Jak będziemy żyć w zgodzie i miłości, da Bóg, wnuki nasze oglądać będą wolnymi oczyma wolną i wielką Ukrainę»[8].

Говорячи про теми, які порушував Равіта-Гавронський, варто згадати про образ, так званого, Вернигори, який свого часу став актуальною темою для дослідження письменників як Польщі, так і України. Тема образу Вернигори зіштовхнулась з найрізноманітнішими думками щодо появи та становлення цього героя. Велика кількість як польських, так і українських дослідників, робили спробу дійти висновку, ким, насправді, був цей овіяний таємницею пророк. Серед них, Роман Кирчів[9], Василенко Володимир[10], Петро Рев’якин, Володимир Антонович, Теофіль Коструба, Василь Щурат, Євген Рихлік, Гаврилій Костельний, Михайло Мочульський, Віктор Короткий[11], Євген Нахлік[12], серед польських однією з найбільш ґрунтовних праць є книга

[4] F. Rawita-Gawroński, *Na kresach. Opowiadanie historyczne z XVIII wieku*, Warszawa 1886.

[5] Tenże, *Na krasnym dworze. Powieść historyczna z czasów pobytu w Kijowie Bolesława Śmiałego*, Warszawa 1889.

[6] Tenże, *Pan hetman Mazepa*, Warszawa 1887.

[7] Tenże, Złotobrody Emir. Powieść ukraińska, Lwów 1891, s. 91.

[8] Tamże, s. 222-224.

[9] Р. Ф. Кирчів, *Український фольклор у польській літературі: (період романтизму)* / Роман Федорович Кирчів, Інститут суспільних наук АН УРСР . – Київ: Наукова думка, 1971. – 275 с.

[10] В. Василенко, *«Спитай у вітру: хто це – Вернигора?»* / Володимир Василенко, «Календар “Благовіста” на 1995 р.,», Гурово-Ілавецьке, Польща, 1995.

[11] В. Короткий, *Міхал Чайковський і Володимир Антонович: «Українська школа» польської романтичної літератури і становлення українофільства: монографія* / Віктор Короткий. – Вінниця, ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. – 176 с.

[12] Є. Нахлік, Творчість Юліуша Словацького й Україна. Проблеми українсько-польської літературної компаративістики / Є. Нахлік. – Л. : [б. в.], 2010. – 287 с.

Станіслава Маковського[13]. Значне джерело відомостей про Вернигору подає ряд польських письменників у численних статтях, варто згадати ім'я Вітольда Клінгера[14], Францішека Зєйки[15], Станіслава Пігоня[16], Владислава Стабрили[17], Марії Яніон[18], Пьотра Каструби[19], Дороти Сосновської[20] та Яна Мирослава Касьяна[21].

У своїх працях Францішек Равіта-Гавронський теж робив спробу дослідити питання народження та становлення Вернигори. Спершу в «Tygodniku Illustrowanym» представив новелу «Śmierć Wernyhory. Baśń ukraińska»[22], згодом звертався до цієї теми у статті, надрукованій у польському часописі «Czas» під назвою «Wernyhora i jego proroctwa»[23], де на відміну від своїх інших праць говорив про історичність постаті Вернигори, але підтвердження відповідними джерельними матеріалами не знайшов, і найбільш ґрунтовно образ Вернигори автор змальовує у романі «Król i carowa»[24].

У національній свідомості поляків того часу існувала думка про Вернигору як «складника польського міфу України, чинник сподіваного польсько-українського порозуміння і політичного союзу,

[13] S. Makowski, *Wernyhora. Przepowiednie i legenda*, Warszawa 1995.

[14] W. Klinger, *Wernyhora i jego proroctwa w świetle krytyki historycznej*, „Przegląd Współczesny" 1934, t. 4, s. 118-138.

[15] F. Ziejka, *Literacka legenda o Wernyhorze*, „Rocznik Komisji Historycznoliterackiej PAN – Oddział w Krakowie" XIII (1975).

[16] S. Pigoń, *Jeszcze o tzw. przepowiedni Wernyhory*, „Pamiętnik Literacki" 1960, nr 51/4, 463-472.

[17] S. Stabryła, *Wernyhora w literaturze polskiej*, Kraków 1996.

[18] M. Janion, M. Żmigrodzka, *Romantyzm i historia. Legenda Wernyhory*, Warszawa 1978.

[19] P. Kostruba, *Wernyhora. Zarys historii legendy*, „Pamiętnik Literacki" 1935, nr 32/1/4, s. 390-415; tenże, *Jeszcze raz Wernyhora i jego proroctwa. Obecny stan zagadnienia w świetle nowych badań*, „Problemy Europy Wschodniej" 1939, nr 5, s. 309–324.

[20] D. Sosnowska, *Przesłanie Wernyhory. O romantycznej fascynacji Ukrainą*, „Przegląd Wschodni" 1991, T. I, z. 4.

[21] J. M. Kasjan, *Wernyhora – postać z polsko-ukraińskiego pogranicza*, „Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze" 1998, nr 6-7.

[22] F. Rawita-Gawroński, *Śmierć Wernyhory. Baśń ukraińska*. „Tygodnik Ilustrowany" 1891, nr 26, s. 507-510.

[23] Tenże, *Wernyhora i jego proroctwa*, „Czas" 1916, nr 424-426.

[24] Tenże, *Król i carowa. Powieść z końca XVIII wieku*, Księgarnia św. Wojciecha, Poznań – Warszawa 1920.

спрямованого проти російського царизму», — як влучно підкреслив у своїй праці Євген Нахлік[25]. Вернигора став проповідником ідей незалежності Польщі, що мали на меті повернення польських кордонів до часів перед поділами Польщі, як говорили в народі — «від моря до моря». Відомий дослідник С. Козак, говорив про Вернигору так: «Вернигору та його пророцтва «винайшли» польські патріотичні кола і вживали як знаряддя політичної боротьби проти царату. У цій боротьбі спільниками поляків мали бути українці»[26].

Варто дослідити етапи становлення образу пророка Вернигори у працях Гавронського. Хронологічно першою була новела «Смерть Вернигора», у якій автор зобразив фіктивну зустріч короля Станіслава Августа зі старцем, яка могла б відбутися під час канівського з'їзду монархів у 1787 році. Основна ідея твору — це смерть пророка Вернигори, сюжет для якої автор запозичив з народної легенди і змалював згідно з українськими традиціями, про що свідчать наявні у творі елементи. Передусім, це присутність білого коня, який приїхав за героєм, згідно з українськими традиціями, душу вояка, який трагічно загинув у бою мав забрати білий кінь: «Oj, didusiu, jedzie... jedzie... pan jakiś, czy co... rycerz... harcuje na białym koniu, a zbroja mu się świeci od słońca... Kołpak złocisty na głowie... pancerz miga... miecz przy boku...»[27]. Разом з тим, образ Архангела Михаїла, патрона України, і звичайно ж, інструмент — бандура з обірваною струною, яка символізувала розірване порозуміння між Україною (Руссю) та Польщею. На значну увагу заслуговує опис Вернигори, який письменник подає у новелі: «Na progu ukazała się postać dida. Był ubrany w białą czystą bieliznę, a na plecy miał narzuconą krótką *czarną świtę*. W lewej ręce trzymał, przyciskając nieco do boku, bandurę, ze struną zerwaną, która mu aż do buta sięgała»[28]. Згодом у романі «Король і цариця» Гавронський дещо в інший спосіб змалював пророка: «Był to chłop około czterdziestu lat liczący, ale wychudzony, blady, zmizerowany, piękna twarz, głowa okolona

[25] Є. Нахлік, *Творчість Юліуша Словацького*…, с. 83-94.

[26] С. Козак, *Шевченкознавчі та порівняльні студії. Статті. Розвідки. Лекції* / Стефан Козак. – К.: Видавництво Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАНУ, 2012. – с. 267.

[27] F. Rawita-Gawroński, *Śmierć Wernyhory. Baśń ukraińska*, „Tygodnik Ilustrowany" 1898, nr 26, s. 509.

[28] Tamże, c. 507.

gęstym czarnym włosem, spadającym na szyję, długa, rozwichrzona nieco broda czyniła go podobnym do jakiegoś pokutnika lub ascety. Ubrany był jak się wieśniacy ruscy ubierają: na głowie miał bryl z grubej pszennej słomy pleciony, na plecach *czarną świtkę* ze sukna w domu bitego, a spodnie ze pstrej dymki, w buty wpuszczone, uzupełniały strój. Na plecach przymocowany rzemieniami ramion, niósł niewielki tobołek, a przy boku koło pasa wisiała skórzana torebka. Długi sękaty kij w ręku służył ku obronie i do podpierania się»[29]. У творах письменника образ дещо еволюціонував, причому від старого до більш молодого Вернигори. Єдиним схожим елементом залишилась накинута на плечі «czarna świtka». Впродовж дії у романі «Король і цариця» образ Вернигори набирає вигляду старця, подібного до новели автора: «W tej chwili drzwi się otworzyły i na progu ukazała się wysoka postać Wernyhory. Ujrzeli przed sobą człowieka już po szóstym krzyżyku, ale krzepkiego, o wyrazistej, trochę zamyślonej, ale spokojnej twarzy. Piękną jego głowę okrywała bujna, siwa czupryna, która ogorzałej twarzy nadawała wyraz surowy, ale dobry»[30]. Окрім опису образу, Гавронський устами свого героя виражає власне ставлення до короля, чим представляє характерну йому думку про королівський двір. Він представляє Вернигору як антикоролівського народного лірника України, який звинувачував Станіслава Августа в національній зраді, що призвела до занепаду Польщі. Цю думку автор продовжив у своєму романі, проте натяки подав вже у новелі, представивши коротку розмову пророка з королем: «Najjaśniejszy Pan, podniecony ciekawością, nie mógł się już powstrzymać, więc mówił dalej: — Niezadługo mam wrócić do domu, powiedz, czy wrócę szczęśliwie? — Wrócisz, wrócisz... — rzekł ze zwykłym spokojem starzec; — ale... lepiej byłoby, gdybyś nie wrócił... […] — Dlaczego? — zapytał. — Możeby i nieszczęście twoje tutaj zostało...»[31], — у поданій цитаті можна помітити, що Вернигора звинувачує короля у всіх бідах Польщі. Основною думкою твору є пов'язана з романтичною традицією ідея польсько-українського (руського) об'єднання в боротьбі зі спільним ворогом царською Московією. У новелі «Смерть Вернигори», письменник використовує

[29] F. Rawita-Gawroński, *Król i carowa. Powieść z końca XVIII wieku*, Poznań – Warszawa 1920, s. 6-7.

[30] Tamże, s. 269.

[31] F. Rawita-Gawroński, *Śmierć Wernyhory*…, s. 508

фольклорні мотиви та описує свого героя як вихідця з-за Дніпра, який разом з внучкою Ганнусею жив на хуторі біля Россі. Пам'ятками про минуле у нього були турецька шабля, пістолети і бандура, що нагадували про його попереднє войовниче життя. Гавронський також подає причину, чому Вернигора покінчив з минулим і тепер веде тихе життя на хуторі, це спокута за гріхи предків: «Cóż tu robicie? — pytał dalej król. — Co? Pokutuję za łatwowierność... Przodkowie zgrzeszyli, a ja pokutuję»[32]. Створений Равітою образ Вернигори виражає моральне несприйняття короля Станіслава Августа, та показує людську ницість останнього. Вернигора в романі, втік від королівських ігор, в результаті яких Польща була поділена між ворогами, а народ страждав. Для боротьби у віщуна не було сили. Основною метою для автора під час змалювання пророка та його поглядів була можливість наділити його своїми думками та виразити критику правлячої верхівки, з якою сам письменник не погоджувався.

Під час Першої світової війни, Равіта-Гавронський розпочав працю над романом «Король і цариця», де зберіг основну сюжетну лінію, подану в новелі. Дія відбувається навколо канівського з'їзду монархів Станіслава Августа та Катерини II у 1787 році. У романі, Вернигора виступає в ролі політичного емігранта, виразника «польськості України» та ідеї польсько-козацького союзу в боротьбі проти спільного ворога — Росії, за незалежність Польщі, що мала стати Вітчизною також для українців. Гавронський безперечно підкреслює підступний вплив Росії на польсько-українські взаємини: «Prawdę powiedziawszy — rzekł — ludzie mówią, że król przyjechał targować się z carową o Polskę. [...] Wszyscy Polacy tam mieszkający głośno o tem mówią jak w bęben biją, że Jan III sprzedał Kijów, a Stanisław August sprzedaje Polskę»[33].

Легендарний Вернигора був українцем за походженням, проте у романі автор представляє його як поляка, який заради збереження життя приймає українське ім'я від козацького отамана та повертається до краю своїх предків: «Nazywam się Jan Waligórski. Ataman cmokną i zrobił minę niezadowoloną. — Pohano... — rzucił niby sam do siebie. Lepiej inne. Bądź sobie między szlachtą Waligórski, ale jak naszym ludziom powiesz Waligórski, będą się domyślać zdrady i przepadniesz. […] — Wa-

[32] Tamże, s. 507.

[33] F. Rawita-Gawroński, *Król i carowa*…, s. 273.

ligórski... Waligórski... pohano. Napiszemy Wernyhora — to na jedno wyjdzie, nie bardzo po szlachecku — zauważył złośliwie — ale bezpiecznie. — Niech będzie Wernyhora. [...] Zginął Waligórski, narodził się Wernyhora»[34]. Вернигора-Валігурський виступає українським патріотом Польщі. Ця думка, чи не найкраще представляє стан душі самого автора, адже його особиста історія дуже подібна до долі пророка. Равіта народився в Україні, маючи українське коріння яро вболівав за долю двох країн, оскільки відчував себе поляком та українцем водночас, як і не бачив окремої долі для них, а лише спільне майбутнє та підтримку в боротьбі зі спільним ворогом: «...bo tam gdzie jest ziemia polska, jest Ojczyzna polska [...] Ataman siedział zamyślony — rzekł wreszcie: — Oj, Lachy, Lachy! Od chwili, jak zaczęliśmy się kłócić, i wam i nam niedobrze, i nas podzielili i was dzielą — i podzielą na małe kawałki, aby łatwiej połknąć można było»[35]. Впадає в око навіть той факт, що згодом Францішек Равіта-Гавронський у романі ім'я Вернигори надав лікареві з Вінниці, шляхтичеві Яну Валігурському, який здобув освіту в Падуї і був учасником Барської конфедерації. Згідно з ранньою версією, він оселився на Морозовому хуторі біля Канева і став там знахарем і доброчинцем під українським прізвиськом Вернигора.

Варто звернути увагу, на здавалося б, маловажливу деталь, проте навіть тут можна простежити паралель між автором і героєм. Місце проживання лікаря — Вінниця, яка в свою чергу, було також місцем народження Гавронського, місцем формування його особистості, а згодом місцем значного розчарування в українському (руському) селянстві. Передусім маємо тут на думці сцену зіткнення українських (руських) селян з батьком Равіти, яка закінчилась бійкою, в результаті якої малий ще тоді письменник побачив кров на руці батька, що надовго врізалось йому у пам'ять: «Widziałem krew na dłoni ojca — wspominał — ile razy wypadło mi później opisywać dzieje Kozaczyzny i hajdamyczyzny[36]. В особі Вернигори Гавронський представив не лише лікаря, проте й віщуна, який спираючись на минуле міг передбачати майбутнє. Автор не називав його віщуном, він скоріше розглядав його як історика, який через аналіз минулого робив висновки та говорив правду, що

[34] Tamże, s. 40.

[35] Tamże, s. 276-287.

[36] F. Rawita-Gawroński, *Ludzie i czasy mego wieku*, T.1, k. 11/3-4.

підкреслено у новелі «Смерть Вернигори»: «Mówią, że umiecie przepowiadać przyszłość? — Nie... zaprotestował stanowczo. — Umiem prawdę mówić... — Potem dodał: — Mówię to, co wydaje mi się prawdą»[37]. Цієї ж думки автор притримувався у романі: «Panowie patrzą w przyszłość — różową. Ażeby ją widzieć we właściwem świetle, trzeba się w przeszłość wpatrzeć, nie tylko naszą, ale i tych, którzy naszym dorobkiem dziejowym pragną powiększyć swoje posiadłości. Państwami nie rządzi przypadek, ale ludzie, którzy posiadają wady i zalety poprzednich pokoleń i według tych niewidzialnych wskazówek okręt swój prowadzą. Często nie wiedzą o tem, że droga ich już wytknięta niewidzialną ręką i siłą, która wytworzyła ich charakter. Trzeba niezwykłej jakiejś potęgi, ażeby z tej drogi nawrócić można było»[38]. Так само і Гавронський, попри літературну творчість, завжди залишався істориком, і ця тонка межа між літературознавчим та історичним аспектами стала наскрізною темою всієї його творчості. У такому розумінні автор пов'язує Вернигору також з українською проблематикою. Повертаючись до свого основного дослідження питання козаків та козацтва, в цілому, яких він трактує як окрему етнічну силу, Вернигора прагне в них бачити союзника. Прикладом цього є розмова віщуна з отаманом Савкою: «Wy i my mamy wspólnych wrogów, może kiedyś wypadnie nam wspólnie się bronić»[39]. В уста Вернигори письменник вклав свою ідею польсько-козацького союзу, на підставі польсько-українського порозуміння.

Окрім автобіографічних рис, які присутні в образі Вернигори, Гавронський підкреслює історичну складову, що підтверджується також польськими версіями легенд та подань, де значна увага приділяється пропольським елементам. Водночас приховується українсько-польська традиція та аспект його зв'язку з Мазепою: «Jak i Mazepa pod koniec życia zrozumiał, że bez Lachów z pazurów Moskwy nie wydobędziemy się — i do nich się pochylił. Tylko pośmitiuchy, którym Moskale ziarno sypią, nie chcą tego zrozumieć i jak psy żydowskie liżą rękę, która braci ich bije!»[40]. Равіта представив Вернигору як історичну постать, передусім у новелі, де зобразив його козаком, овіяним казковою таємницею,

[37] Tenże, *Śmierć Wernyhory. Baśń ukraińska*, dz. cyt., s. 507.

[38] Tenże, *Król i carowa*, dz. cyt., s. 280.

[39] Tamże, s. 87.

[40] F. Rawira-Gawroński, *Złotobrody Emir. Powieść ukraińska*, Lwów 1891, s. 222-224.

а згодом у романі, показав конфедерата, який приховував своє справжнє обличчя під маскою доброчинця українського народу. Щоразу автор підкреслював його ставлення до короля та Росії. Підтвердженням цього є уривок з роману «Король і цариця», де письменник зображує розмову Вернигори з королем, який представився звичайним посланцем аби познайомитись зі славетним знахарем і дізнатись ким він був насправді: «Polsce potrzebny był król rycerski, mądry, ostrożny, przewidujący, któryby zdawał sobie dobrze sprawę z tego, że Polska jak Chrystus wisi między dwoma łotrami a trzeci ją pociesza, podsuwając do ust spragnionych gąbkę nasyconą octem. Król wtrącił: — Nasz król nie ma wprawdzie rycerskiego animuszu, ale, jak powiadają, oświęcił Polskę, podniósł szkoły, nauki, ogładził naród... [...] — Widzę, że Wasza Miłość nie kocha naszego króla. — A któż go kocha i zaco? Tylko dworacy chyba. Jego panowanie przyniosło nam same niepokoje wewnętrzne i nieszczęścia. Czyż to nie on ścigał konfederatów barskich, wypuszczając na nich ogary Drewiczów, Kreczetnikowych, a posyłając im do pomocy swego kochanka Branickiego, którego zrobił najwyższym wodzem — bez wojska i obsypał go królewszczyznami? Teraz ten ulubieniec królewski prześladuje w Kijowie, a dumny łaskami carowej, powiada na prawo i na lewo: je suis Russe»[41].

Вернигора був образом, створеним на основі уявлень. Своєрідним прикладом поєднання у ньому двох держав, двох народів — Русі та Польщі — є картина відомого польського художника Яна Матейко «Вернигора» (1884). Варто говорити про другий варіант цієї картини, де митець зобразив знахаря у символічних польських національних кольорах — біла сорочка, а на колінах червоний плащ. Проте Матейко зняв з його грудей грецький хрест, а відтак подав легендарну постать як козака-шляхтича, котрий виголошує свої сприятливі пророцтва полякам, а лиховісні — українцям. Таким чином, уособлюючи польсько-українське єднання через розбрат та ідеал Польщі в Ягеллонських кордонах[42].

Підсумковою працею, де Гавронський зібрав всі свої знання та напрацювання про пророка Вернигору був трактат, який залишився лише в рукописі «Wernyhora i jego przepowiednie w świetle rzeczywistości

[41] Tenże, *Król i carowa…*, s. 275.

[42] S. Makowski, *Wernyhora. Przepowiednie i legenda*, dz. cyt., s. 122-125.

i literatury»[43]. Автор дотримувався думки, що Вернигора є історичною постаттю, наділеною віщими уміннями, які виникали з його знання історії. Писав про нього: «Musiał to być umysł szeroki, wykształcony, głęboko miłujący ojczyznę, obejmujący całokształt życia ówczesnego całej Europy, który z drobnych, nieuchwytnych dla innych cech i objawów tego życia wysnuwał w swojej wyobraźni ten dziwny obraz, na który patrzyły przeszłe pokolenia, na który my patrzymy, który przedstawiał się w dalszych widzeniach Wernyhory, a który przed nimi zakryty jeszcze»[44].

Таким чином, аналізуючи постать Вернигори у творчості Францішека Равіти-Гавронського можна простежити зображення двох варіацій легенд, які існували в літературі. Згідно з українською народною легендою, казковий міфічний Вернигора з'являється у письменника в першій написаній новелі «Смерть Вернигора», де присутні традиційні українські елементи та символіка магії. Саме його ім'я Вернигора, яке польською звучить як Waligóra, тобто той, для кого не має перешкод, говорить про метафоричність образу. З іншого боку, маємо пропольський варіант легенди про створення Вернигори, який пов'язують з антимосковською політичною тенденцією, і приписують йому зв'язок із Мазепою та козацтвом. Якщо говорити про спільну українсько-польську версію, тут постать пророка з'являється в контексті постійних конфліктів та Коліївщини. Вернигора виступає об'єктом примирення Русі та Польщі, пунктом зіткнення двох держав та народів, який закликає їх до об'єднання заради боротьби проти спільного ворога царської Росії. Равіта-Гавронський, на відміну від своїх попередників розглядає Вернигору в кількох різних іпостасях, надаючи йому як міфічного, так і історичного образу, мабуть тому праці цього талановитого письменника залишають неабиякий слід у літературі XIX століття.

[43] F. Rawita-Gawroński, *Wernyhora i jego przepowiednie*, dz. cyt.

[44] Tamże, s. 64.

Bibliografia

Jakowenko J., *Do pytania ukrainskoho wymiru zytia i tworczosti Franciszka Rawity-Gawronskoho,* „Kyjiwski Polonistyczni Studii" 2016, T. 27, s. 285-297.

Janion M., Żmigrodzka M., *Romantyzm i historia. Legenda Wernyhory*, Warszawa 1978.

Kasjan J.M., *Wernyhora — postać z polsko-ukraińskiego pogranicza*, «Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze" 1998, nr 6-7.

Kyrcziw R.F., *Ukrainskyj folklor u polskij literaturi: (period romantyzmu)*, Instytut suspilnych nauk, AN URSR, Kyjiw: Naukowa Dumka, 1971, 275 s.

Klinger W., *Wernyhora i jego proroctwa w świetle krytyki historycznej*, „Przegląd Współczesny" 1934, t. 4, s. 118-138.

Korotkyj W., *Michal Czajkowskyj i Wolodymyr Antonowycz: „Ukrainska szkola" polskoi romantycznoi literatury i stanowlenia ukrainofilstwa: monografia*, Winnica, TOW „Nilan-LTD" 2015, 176 s.

Kostruba P., *Jeszcze raz Wernyhora i jego proroctwa. Obecny stan zagadnienia w świetle nowych badań*, „Problemy Europy Wschodniej" 1939, nr 5, s. 309-324.

Kostruba P., *Wernyhora. Zarys historii legendy*, „Pamiętnik Literacki" 1935, 32/1/4, s. 390-415.

Kozak S., *Szewczenkoznawczi ta poriwnialni studii. Statti. Rozwidky. Lekcii*, Wydawnyctwo Instytutu mystectwoznawstwa, folkliorystyky ta etnologii im. M. Rylskoho NANU, 2012, s. 267.

Makowski S., *Wernyhora. Przepowiednie i legenda*, Warszawa 1995, 272 s.

Nachlik E., *Tworczist' Juliusza Slowackoho i Ukraina. Problemy ukrainsko-polskoi literaturnoi komparatywistyky*, L. [b.w.], 2010, 287 s.

Pigoń S., *Jeszcze o tzw. przepowiedni Wernyhory*, „Pamiętnik Literacki" 1960, 51/4, s. 463-472.

Rawira-Gawroński F., *Złotobrody Emir. Powieść ukraińska*, Lwów 1891.

Rawita-Gawroński F., *Śmierć Wernyhory. Baśń ukraińska*, „Tygodnik Illustrowany" 1891, nr 26, s. 507-510.

Rawita-Gawroński F., *Wernyhora i jego proroctwa*, „Czas" 1916, nr 424-426.

Rawita-Gawroński F., *Król i carowa. Powieść z końca XVIII wieku*, Poznań – Warszawa 1920.

Rawita-Gawroński F., *Ludzie i czasy mego wieku. Wspomnienia, wypadki, zapiski (1892–1914)*, T.1, Gdańsk 2012.

Rawita-Gawroński F., *Na krasnym dworze. Powieść historyczna z czasów pobytu w Kijowie Bolesława Śmiałego*, Warszawa 1889.

Rawita-Gawroński F., *Na kresach. Opowiadanie historyczne z XVIII wieku*, Warszawa 1886.

Rawita-Gawroński F., *Pan hetman Mazepa*, Warszawa 1887.

Sosnowska D., *Przesłanie Wernyhory. O romantycznej fascynacji Ukrainą*, „Przegląd Wschodni" 1991, T. I, z. 4.

Stabryła W., *Wernyhora w literaturze polskiej*, Kraków 1996.

Wasylenko W., *„Spytaj u witru: chto ce – Wernyhora?"*, Kalendar „Blagowista" na 1995 r., Hurowo-Ilaweckie, Polsza, 1995.

Ziejka F., *Literacka legenda o Wernyhorze*, „Rocznik Komisji Historycznoliterackiej PAN — Oddział w Krakowie" XIII (1975).

Ziętarska J., *Franciszek Rawita-Gawroński 1846–1930*, [w:] *Obraz literatury polskiej... Literatura polska w okresie realizmu i naturalizmu*, T. 3, oprac. J. Kulczycka-Saloni, H. Markiewicz, Z. Żabicki, Warszawa 1969, s. 449.